

■ משה אידל ואיתמר גרינולד (עורכים), המיתוס ביהדות – היסטוריה, הגות, ספרות, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים תשס"ד. 298 עמ'.

בערך "דת ישראל", שכתב באנציקלופדיה המקראית חוקר המקרא הדגול יחזקאל קויפמן, הוא הציג באופן תמציתי את תפיסתו החדד-משמעית והנחרצת: "בפולחנה של דת ישראל אין שום יסוד מיתולוגי-מגי" (כרך ב, טור 735). עמדה זו, שקויפמן פירט בהרחבה בכרכים של חיבורו המונומנטלי "תולדות האמונה הישראלית", השפיעה הרבה. למשל, בכרך המקיף "מחקרים במדעי היהדות – אסופת ההרצאות והדיונים שנישאו בכנס יובל השישים של המכון [בכסלו תשמ"ה]" בעריכת משה בראשר, ירושלים תשמ"ו ("המכון" שבכותרת הוא המכון למדעי היהדות שבאוניברסיטה העברית בירושלים), המיתוס כמעט שאינו נזכר, פרט ל"אסכולה המיתולוגית" בחקר המקרא שאברהם מלמט כינה אותה בתואר "תמהונית" (עמ' 109), ולמיתוס ההיסטוריוגרפי והלאומי שהזכיר בקיצור שאל פרידלנדר (עמ' 203). דומה שמאז נפערה תהום בין עמדות כאלה לבין המחקר התוסס של המיתוס ביהדות, שחלק מפירותיו הבשלים מוצגים בספר החדש והמעניין הזה. כבר בשנת תשכ"ז הופיע ספרו של משה שוורץ "שפה, מיתוס, אמנות – עיונים במחשבה היהודית בעת החדשה", אולם השינוי בכיוונה של מטוטלת המחקר הסתמן בקובץ המחקרים העברי הראשון על הנושא, שערכה חביבה פדיה, ואשר הופיע בשנת תשנ"ה (המיתוס ביהדות, אשל באר שבע ד); במחלוקת המחקרית המשתקפת במבחר המאמרים המופיעים במדעי היהדות 38 (תשנ"ח), בעריכת רון מרגולין; ומזווית אחרת, אף בקובץ "מיתוס וזיכרון – גלגוליה של התודעה הישראלית", שערכו דוד אוחנה ורוברט ויסטריך (תל-אביב תשנ"ז). לקבצים האלה מצטרף הכרך הנוכחי. באה בו הקדמה קצרה של העורכים ועוד אחד-עשר מאמרים בשלושה חלקים. בחלק הראשון, "סוגיות תיאורטיות", מאמרים של איתמר גרינולד (שהשתתף גם בקבצים בעריכת פדיה ומרגולין שזכרו לעיל), יוני גארב ודוד אוחנה; החלק השני, "העת העתיקה וימי הביניים", כולל מאמרים של גידי בוחק, אברהם גרוסמן ומשה אידל (שתרם גם לקבצים של פדיה ואוחנה); בחלק השלישי, "נוכחות המיתוס בעידן המודרני", מרוכזים מאמרים של עמינדב דיקמן, יוסף שלמון, יעל זרובבל, יהודע עמיר ונחום מגד. המאמרים פורסים יריעה רחבה, עשירה ומרתקת, על גלגוליהם של מיתוסים בתחומים מגוונים של התרבות היהודית, למשל המיתוס היהודי במגיה הפגנית בעת העתיקה (בוהק), מיתוס דור המייסדים בתפוצות ישראל בימי הביניים (גרוסמן), המיתוס של לויתן ובת זוגו (אידל), מיתוסים בשירת ההשכלה העברית והאירופית (דיקמן), המיתוס הציוני של "חדש ימינו כקדם" (שלמון), המדבר כמרחב מיתי (זרובבל), המיתוס בהגות היהודית המודרנית (עמיר), ודמותו המיתית של מספר הסיפורים (מגד). שאר המחברים – גרינולד, גארב ואוחנה – פורסים סוגיות תאורטיות חשובות. חבל שהמפתח לספר העשיר מועט בהיקפו וכולל שמות בלבד; ראוי לציון ציור העטיפה המיוחד של שושנה אידל. הקובץ מוסיף נדבך חשוב לחקר המיתוס ביהדות.

■ ישראל מ' תאשמע, כנסת מחקרים – עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, כרך א: אשכנז, מוסד ביאליק, ירושלים תשס"ד. 422 עמ'.

כרך זה הוא הכרך הראשון מכרכים המכנסים נוסחים מעודכנים ומורחבים של מחקריו המרובים והמעמיקים של ישראל מ' תאשמע, פרופסור אמריטוס לתלמוד באוניברסיטה העברית בירושלים, שניהל עת רבה את המכון לתצלומי כתבי היד העבריים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, וזכה לאחרונה בפרס ביאליק (תשס"א), בפרס "אמת" (תשס"ב) ובפרס ישראל (תשס"ג). רוחב דעתו ושליטתו המקפת של תאשמע בים הספרות הרבנית בימי הביניים שקולים כנגד מקוריותו ונועזותו של השקפתו המחקריות החדשניות והמבוססות. בספר עשרים ושבעה פרקים המחולקים לארבעה שערים: המאות ה"א-ה"ב, המאה ה"ג, ר' יהודה החסיד וחסידות אשכנז, ביקורת המקרא באשכנז הקדומה, המאות ה"ד-הט"ו. אמנם הכרכים הבאים של מחקריו של תאשמע, שיוקדשו על פי התכנון לספרד ולביזנטיון, ישמשו מן הסתם את קוראי "פעמים" יותר מאשר הכרך הזה, אולם גם בו יוכלו הקוראים למצוא, לצד הדוגמאות המרשימות למימנות המחקרית הנדירה של המחבר בחומרים אשכנזיים, גם פרק על חדירת מסורת הפסיקה הספרדית לאשכנז (פרק שלישי), ופרק על פרשנות מקרא עברית-ביזנטית קדומה מן הגניזה (פרק עשרים ושניים). הספר מעוצב באופן מעולה ונדיר ביופיו, הן מלגו (ערך והתקין יחזקאל חובב) והן מלבר (עיצוב העטיפה: עדה ורדי). נקווה שהכרכים הבאים יופיעו במהירות, ויצטרפו לכרך זה ולכתביו האחרים של המחבר המוגחים בכותל המזרח של מדעי היהדות.

■ ידע עם – במה לפולקלור יהודי, 61-62 (תשס"א), עורך יצחק גנוז. 244 עמ'.

חוברות מספר 61-62 של כרך כ"ז של כתב העת הוותיק "ידע עם", המוקדש לפולקלור יהודי, כוללות מספר מאמרים העוסקים באופן ישיר בפולקלור של יהודי המזרח. יונתן גורל כותב על סיפורי דיבוק בפולקלור של יהודי גרוזיה; יהודה רצהבי כותב על נוסח ערבי לתפילת "מי שבירך" למלכות, הכלול בסידור התפילה התימני הראשון שנדפס, מביא את נוסחו ומתרגמו לעברית; ומיכל אמדור כותבת על מנהגי אבלות בקהילה היהודית בעדן. במדור "תפוצות ישראל" מתאר ראובן קשאני את תולדותיהם ותרבותם של היהודים באסיה התיכונה: פרס, בוכארה ואפגאנסתאן; אברהם קרן מספר את קורותיהם של "ביתא ישראל", יהודי אתיופיה, וכותב על ההיסטוריוגרפיה שלהם; והרב יחיאל וסרמן מביא רשמי ביקור בחריבן שבסין, שפעלה בה קהילה יהודית גדולה בראשית המאה העשרים.

■ ירון צור, סיפור תרבות – יהודי תוניסיה וארצות מוסלמיות אחרות, ירושלים, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשס"ג. 121 עמ'.

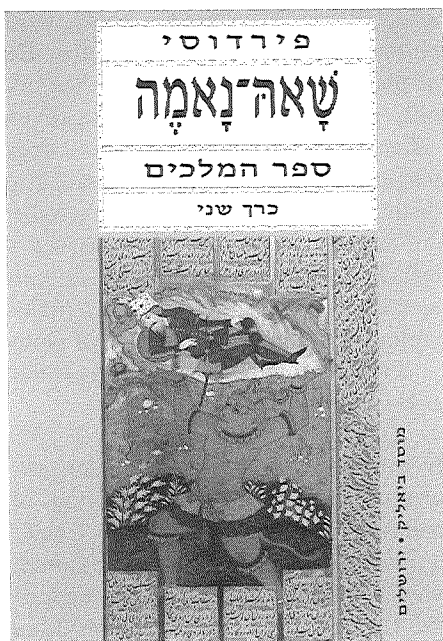
תמורות מעניינות עברו על יהודי תוניסיה החל מהכיבוש הצרפתי בשנת 1881 ועד יציאתם ממנו עם קבלת העצמאות בשנת 1956. את סיפורם של יהודי תוניסיה מגולל ירון צור באמצעות סיפורים אישיים של מספר דמויות מייצגות: נסים סרוסי, זמר רוק ישראלי שעלה לישראל מתוניס בגיל ארבע-עשרה; אלפר קמי, סופר צרפתי ממוצא יהודי, בעל שם עולמי, שילדותו ונעוריו עברו עליו בתוניסיה; והביבה מסיכה, זמרת תוניסאית מפורסמת ממוצא יהודי שנרצחה בדמי ימיה. סיפורם של יהודי תוניסיה משמש נקודת מוצא להכרת תולדותיהם של יהודי ארצות מוסלמיות נוספות. המחבר מותח קו ישר בין נושאים שונים העולים בספר לבין בעיות אקטואליות המעסיקות את תושבי מדינת ישראל כיום, כגון האם ניתן לאתר את שורשי "הבעיה העדתית" בישראל עוד בארצות המוצא של העולים. הספר מיועד בעיקרו לתלמידים במערכת החינוך, אך יעניין גם את הקהל הרחב.

■ יורם בילו, ללא מצרים – חייו ומותו של רבי יעקב ואזנה, מהדורה מורחבת, ירושלים, הוצאת מאגנס, תשס"ד. 196 עמ'.

לפנינו מונוגרפיה על דמותו המורכבת והמסתורית של ר' יעקב ואזנה, מרפא יהודי שחי ופעל במחצית הראשונה של המאה העשרים באזור האטלס הגבוה במרוקו. המונוגרפיה היא מחקר אנתרופולוגי העושה שימוש בכלי ניתוח פסיכולוגיים, ומבוסס על זכרונותיהם של מכריו ומאמיניו של ר' יעקב ואזנה המתגוררים בישראל. לפנינו מהדורה מורחבת של הספר, שנוסף לה שער רביעי, שנכתב בעקבות שרשרת התגובות שהספר עורר כשיצא במהדורתו הראשונה לפני למעלה מעשר שנים. השער הנוסף מתאר את ה"חיים שלאחר החיים" של הספר, בדמות הנסיונות לחדש את מסורת הריפוי של ר' יעקב ואזנה בישראל, כשספר המחקר במהדורתו הראשונה מתגלה לא רק כמתעד ומייצג מציאות חברתית אלא גם כיוצר ומחולל מציאות חדשה.

■ *Jewish History* 18, 2-3 (2004), Commemorating the Eight Hundredth Anniversary of Maimonides' Death, Guest Editor: Menachem Kellner, Haifa University and Kluwer Academic Press. 170 pp.

זה הוא כתב עת בשפה האנגלית העוסק בהיסטוריה יהודית ובתחומים הנושקים לה, כגון אמנות, ספרות, סוציולוגיה ואנתרופולוגיה יהודיים. חוברות 2-3 של הכרך השמונה-עשר של כתב העת מוקדשות לציון שמונה מאות שנה לפטירתו של הרמב"ם, והעורך האורח, מנחם קלנר, הוסיף לקובץ הקדמה. בחוברת מאמרים מגוונים: קנת סיסקין כותב על תפיסת הרמב"ם את הזמן ההיסטורי, ומראה כיצד השתמש הרמב"ם בחומרים היסטוריים על מנת להסביר חלק מטעמי המצוות ואת אחדות הטבע האנושי; צבי לנגרמן מראה כיצד ריכך הרמב"ם את עמדתו הראשונית השלילית כלפי ניסים בעקבות התעמקותו ההגותית בשאלת הבריאה, ותוך ספקות גוברים באשר ליכולתו של המדע לספק הסבר מקיף לכל התופעות; יעקב גרלד בלידשטיין מתאר במאמרו את גישתו ההלכתית הנוקשה של רמב"ם כלפי ה"אחר" היהודי – הכופר – ומשווה אותה ליחסו המיוחד ורב הגוונים כלפי הקראים, שאותם העדיף לראות כ"תינוקות שנישבו"; משה אידל מתמקד בפעילותו של ר' אברהם אבולעפיה כפרשן של הרמב"ם, ומראה את השפעתו של הרמב"ם על הקבלה. לחוברת מצורפת ביבליוגרפיה של מחקרים שנכתבו על הרמב"ם משנת 1991 ואילך.

■ פירדוסי, שאה־נאמה, כרך שני, תירגם מפרסית אליעזר כגן, ערך שאול שקד, מוסד ביאליק, ירושלים תשס"ג. 335 עמ'.

"שאה־נאמה" (ספר המלכים) הוא פואמה מונומנטלית ורחבת היקף הפורשת את תולדות איראן למן ימי בראשית ועד כיבושה בידי הערבים במאה השביעית, כפי שנתפסו בתודעת האיראנים במאה העשירית, בעת חיבור הספר. מחבר האפוס המהולל הזה, אבו אלקאסם מנצור הטוסי הידוע בכינויו הספרותי פירדוסי, נחשב לגדול המשוררים האפיים של איראן. לשאה נאמה נודעה השפעה עצומה גם על היצירה היהודית בפרס, והמשורר הפרסי־היהודי שאהין אף ניסה לחבר אפוס מקביל המבוסס על סיפורי המקרא. לספר נספח מפתח מפורט.

■ זהר עמר, הארבה במסורת ישראל, ישראל תשס"ד. 197 עמ'.
ספרו של זהר עמר עוסק בשני עניינים הקשורים בארבה. העניין הראשון הוא פגיעתו הרעה של הארבה והדרכים להישמר מפניו, מן התקופה העתיקה ועד למאה העשרים; עמר עוסק גם בהתקפת הארבה שפקדה את ארץ ישראל בשנת 1915 ומוכרת מזכרונות בני התקופה. חלקו השני והמרכזי של הספר עוסק באכילת הארבה כפי שהיתה מקובלת מדורי דורות במסורות של עדות ישראל השונות. בדורות האחרונים הצטמצם המנהג רק לחלק מיהודי צפון אפריקה וליהודי תימן. לטענת עמר מסורת האכילה שרדה רק באזורים שתפוצת הארבה בהם היתה רבה מצד אחד, ומצד שני היה מקובל באותם אזורים לאוכלו. מחקר זה הוא חלק מניסיון מקיף יותר של תיעוד מסורות שונות של אכילה, שנהגו בקרב קהילות רבות, והולכות ונעלמות בימינו.